

Pleskalová, Jana

Osobní jména v krevní knize městečka Bojkovice

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1976, vol. 25, iss. A24, pp. [57]-66

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101238>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JANA PLESKALOVÁ

OSOBNÍ JMÉNA V KREVŇÍ KNIZE MĚSTEČKA BOJKOVIC

1. Krevní kniha městečka Bojkovic* patří mezi nejocennější prameny Okresního archívu v Uherském Hradišti. Kniha je důležitým svědectvím o hospodářsko-sociálním a kulturním životě městečka a jeho okolí a cenným dokumentem při poznání právní praxe 17. a počátku 18. století. Krevní kniha městečka Bojkovic z let 1639 až 1721 (dále KKMB) nám poskytuje poměrně bohatý antroponymický materiál (osobní jména). Mnohem méně se v ní objevují jména místní (toponyma). Jména delikventů, svědků i soudců se tu vyskytují v různých podobách.

V 17. století dostával každý člověk jen jedno, a to křestní jméno. To bylo pro úřady rozhodující. Protože repertoár křestních jmen nebyl příliš pestrý a příjmení nebyla ještě ustálena, bylo třeba nějakým způsobem odlišit od sebe nositele stejného jména. Rozlišovací funkci v běžném denním životě plnila tzv. živá pojmenování. Úřední pojmenování pořád kladlo důraz na křestní jméno, ale potřeba druhého jména, které by pomáhalo lépe identifikovat svého nositele, se objevovala stále naléhavěji. Druhé jméno vzniklo z podoby tzv. živého pojmenování, odlišného od úředního názvu. Formu živého pojmenování zachycují nejvěrněji právě smolné knihy. Písaři měli za úkol zapisovat nejen výpovědi obžalovaných a svědků, ale zejména dbát o jejich identifikaci pomocí jmen věrně, proto se v nich setkáváme s různými podobami pojmenování. Na nich lze dobře pozorovat, jak se pomalu z jednotlivých částí tohoto živého pojmenování (předřívek, hypokoristik, určení zaměstnání nebo příbuzenských vztahů) vyvíjela a ustalovala naše dnešní příjmení.

Všechna tato doplnění křestního jména, která blíže určují osobu nazvanou jen křestním jménem, plní různé pojmenovací funkce: základní identifikační (společnou všem antroponymům), dále příbuzenskou (vztah patronymický, matronymický a maritonymický), vlastnickou (vztah k majetku), charakterizační (poukazuje na původ, společenské zařazení pojmenovaného atd.).¹⁾

Na základě těchto pojmenovacích funkcí se tvoří různé typy pojmenování. Vymezit jednotlivé funkce u antroponym KKMB je značně obtížné, protože forma jmen varíuje nejen v hypokoristické podobě samé, ale i v celkové utvářenosti (tj. v počtu lexikálních základů, spojení jména s přívlastkem apod.). Proto bylo nemožné vždy spolehlivě zjistit, jakou antroponymickou funkcí vlastně jméno má. Ani kontext zápisů není vždy dostatečně informativní. V zásadě se dá říci, že uvedené

* Vyšla v edici Kultura a tradice sv. 12, Uh. Hradiště 1971. Vydal A. Verbík.

¹⁾ Vincent Blanár, *Problematika výskumu živých mien*, Zborník materiálův z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 1972, 7—50.

antroponymické funkce se v textu KKMB vyskytují (kromě vlastnické funkce) a že se při identifikaci navzájem zaměňují (*Jíra Mrázků; Jíra Mrázčín; Jiřík Mráz; Jiřík, syn Kateřiny Mrázky z Púřína*). Výhodnější se proto zdá postup analýzy formální (slovní výstavby jmen) s tím, že v každém typu se mohou realizovat v zásadě všechny uvedené funkce antroponym.

Tím se pokoušíme přispět k poznání antroponymické soustavy východomoravských nářečí: soustavy se funkčně liší málo, výraznější jsou rozdíly formální povahy, které jsou pro historickou dialektologii relevantní. Podrobněji viz závěr stati.

2. Rozborem antroponymického materiálu KKMB docházíme k následujícím pojmenovacím typům:

A — jednoslovné; B — dvouslovné; C — tříslavné; D — čtyřslavné; E — pěti-slovné.

Antroponyma mužského rodu

- A 1) Osoba je pojmenována pouhým křestním jménem (dále kř. jm.). Často to bývá hypokoristikum. Objevuje se obvykle ve výpovědích svědků i obžalovaných v případě, že je z promluvkové situace pojmenována osoba již dobře známa: *Adam, Daněk, Vacula*.
- A 2) Pojmenování tvoří ustavující se příjmení (původně přezdívká, hypokoristikum, označení zaměstnání, původu atd.) nebo přezdívká: *Doldáček, Slezák, Mikulčík, Holubec*.
- A 3) Pojmenování je utvořeno ze jména příbuzného nebo celé rodiny různými sufixy: *Hamšů, Hýblovi* (tj. synové).
- B 1) Pojmenování v sobě zahrnuje komponenty dva: kř. jm. + ustalující se příjmení nebo přezdívkou (viz A 2). Je to velmi častá forma pojmenování: *Adam Doldáček, Jozef Přiborský, Jakub Punčochář, Martin Drobina, Jíra Kumpán*.
- B 2) Kř. jm. + pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny. V tomto typu se obráží příbuzenský vztah. Takto bývají nazývány osoby hospodářsky nesamostatné, zvláště mládež a čeleď: *Jano Matoušův, Jíra Mrázčín, Daněk Formánků*.
- B 3) Pro přesnější identifikaci se mnohdy připojuje ke křestnímu jménu označení původu nebo bydliště (místní určení): *Jiřík z Šardic, Tomáš z Čeložnic*.
- B 4) Ustalující se příjmení (viz A 2) + označení bydliště nebo původu: *Hamšák z Krhova*.
- B 5) Pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny + označení bydliště nebo původu: *S Hýblovými z Krhova*.

Vícekomponentová pojmenování se objevují obvykle v nadpisech úředních zápisů. Obsahují často apelativum, které nějak blíže charakterizuje pojmenovanou osobu (označení příbuzenského vztahu atd.).

- C 1) Častá forma tříkomponentového pojmenování: kř. jm. + příjmení (viz A 2) + označení původu nebo bydliště: *Ěláš Kalný z Komně; Mikuláš Sedláč z Skalice*.
- C 2) Kř. jm. + pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny: *Jíra Hlavů z Biskupic; Lukáš Sojových z Krhova*.
- C 3a) Kř. jm. + apelativní označení příbuzenského vztahu + jméno příbuzného (většinou otce nebo matky). Tato jména označují obvykle nedospělé děti: *Jan syn Černýho; Jiřík, syn Kateřiny Mrázky*.

- C 3b) Kř. jm. + apelativní označení zaměstnání, příslušnosti k zaměstnavateli + jméno zaměstnavatele: *Jana pacholka Ovčákova*.
- C 4) Pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny + označení původu nebo bydliště: *Jachni syn z Hrozníkova*.
- C 5) Kř. jm. + označení původu nebo bydliště + přezdívka: *Jiřík z Šardic jinak Macháček*.
- C 6a) Kř. jm. + apelativum blíže charakterizující + označení původu nebo bydliště: *Jakub, žid záhorovský*.
- C 6b) Kř. jm. + označení zaměstnání (apelativem) + označení původu nebo bydliště: *Pavel, pastýř z Lhotek*.
- D 1a) Kř. jm. + příjmení (viz A 2) + apelativum blíže charakterizující + označení původu nebo bydliště: *Jakub Pundochář, žid brodský*.
- D 1b) Kř. jm. + příjmení + apelativní označení povolání + označení původu nebo bydliště: *Jan Mejlek, řezník z Lipiny; Jan Mikulčík, šenkýř bzovský*.
- D 2) Kř. jm. + pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny + apelativní označení zaměstnání + jméno zaměstnavatele: *Jan Pírcíků, pacholek Lukáše Macháčka*.
- D 3) Kř. jm. + příjmení (viz A 2) + přezdívka + označení bydliště nebo původu: *Na Jana Plška jinak Kostelanského z dědiny Poteče*.
- D 4) Kř. jm. + apelativní označení příbuzenského vztahu + jméno příbuzného + označení původu nebo bydliště: *Martin, syn n. Jana Štáskového z dědiny Poteče; Jan, syn Černýho z Hrozníkova*.
- E 1) Kř. jm. + příjmení (viz A 2) + apelativní označení příbuzenského vztahu + jméno příbuzného + označení původu nebo bydliště: *Jára Slezák, syn Tomáše Vajdy ze Pšova za Ratiboří*.
- E 2) Kř. jm. + příjmení (viz A 2) + přezdívka + apelativní označení zaměstnání + označení bydliště nebo původu: *Martin Nedvěd, jinak Holubec, mlynář záhorovský*.

3. Frekvence typů je rozdílná. Záleží na skutečnosti, zda jde o osobu známou, již dříve dostatečně představenou (potom stačí užít typu A), nebo zda jde o osobu, s kterou je nutno čtenáře úředního zápisu co nejpodrobněji seznámit (užívá se ostatních typů B, C, D, E). Proto v nadpisech výpovědi bývají často pojmenování složená z několika komponentů (C, D, E). Samostatní hospodáři mívali nejzastávanější pojmenování (často typ B 1, C 1). Řemeslníci a živnostníci bývali označováni obvykle křestním jménem a názvem profese, popř. v nadpisech úředních záznamů též místním údajem. Čeled, mládež a jiní hospodářsky nesamostatní lidé bývali nazýváni rozlišně. Jejich pojmenování většinou obsahovalo křestní jméno, označení příbuzenského vztahu, eventuálně ještě údaj místní, pravidlem však bylo označení příbuznosti (tj. většinou matronymického a patronymického vztahu). Pro tehdejší dobu je charakteristické neustálené pojmenování. Jednotlivé části pojmenování, které plní různé pojmenovací funkce, se rozpojují a spojují mezi sebou navzájem a vytvářejí různé pojmenovací typy. Tato rozmanitost pramení ze snahy co nejlépe a nejpřesněji identifikovat pojmenovávanou osobu. Proto se často setkáváme v našem antroponymickém materiálu s různými podobami pojmenování jednoho člověka — jinak řečeno k pojmenování určité osoby bývá využíváno (podle potřeby) několika různých pojmenovacích typů. Např. v nadpise úředního zápisu čteme: *Martin Nedvěd, jinak Holubec, mlynář záhorovský*. Tento několikaslovný pojmenovací typ vyjadřuje dostatečnou míru informací o pojmenované osobě. Uprostřed zápisu

se osoba již známá pojmenovává stručněji. Při pojmenování se užívá různých typů: *Martin Nedvěd, jinak Holubec; Martin Nedvěd; Martin Holubec; Martin*. Z toho se dá usoudit, že skutečné živé pojmenování bylo stručné, nanejvýš (několik případů) tříslavné. Typy D, E jistě nebyly živé. Dobře je to vidět i v nadpisech úředních zápisů, v nichž se v pojmenování nedospělých dětí vyjadřuje vztah k jednomu z rodičů nebo k celé rodině: *Jiřík, syn Kateřiny Mrázky; Jiřík, syn Mrázčín z Pitína*. V kontextu postačí stručnější pojmenování — pojmenovací typy se mění: *Jíra Mrázík* (přebírá příjmení své matky); *Jíra Mrázků; Jíra Mrázčín; Jiřík Mráz* (přechod od jednoho slovtvorného typu k druhému); *Mrázík; Jiřík*. Na nestálost příjmení ukazují podoby jednoho příjmení: *Mráz, Mrázík, Mrázků; Vaňáček, Vaňáček, Vančařík, Vančaříků, Vaňarčík* atd.

Pojmenovací typy jsou v našem materiálu rozdílně využívány:

1. B 1	<i>Jíra Slezák</i>	(v textu se vyskytl 206krát)
2. A 2	<i>Mikulčík</i>	(83krát)
3. B 2	<i>Martin Ščástků</i>	(72krát)
4. A 1	<i>Jan</i>	(58krát)
5. C 1	<i>Jan Hrabínk z Lidkovic</i>	(37krát)
6. C 2	<i>Jan Lokajč z Lisý</i>	(20krát)

Ostatní typy se v textu vyskytují méně než 20krát.

4. Repertoár křestních jmen není příliš bohatý. Převládá *Jan* v různých podobách (jméno se vyskytlo 50krát), další místa zaujímají jména *Jiří* (22krát), *Martin* (20krát), *Mikuláš* (17krát), *Pavel* (10krát), *Tomáš* (9krát), *Václav* (8krát), *Jakub* (6krát), *Lukáš* (5krát).

Pro srovnání si můžeme uvést nejméně frekventovanější jména v pramenech táborského archivu (16. století): *Jan, Václav, Jiří, Matěj*.²⁾

Mezi nejcharakterističtější rysy živého pojmenování patřila hypokoristika. Náš materiál obsahuje hypokoristika tvořená následujícími sufixy: *-a* (*Jura*), *-ka* (*Jurka*), *-ula* (*Vacula*), *-ulka* (*Mikulka*), *-áš* (*Ondráš*), *-ek* (*Daněk*), *-el* (*Mikel*), *-ík* (*Jiřík*), *-iš* (*Floriš*), *-uš* (*Ondruš, Mikuš*), *-o* (*Kubo, Juro*). Nejvíce hypokoristik je utvořeno od jména *Jiří* (*Jura, Jíra, Jiřík, Jurka*), *Mikuláš* (*Mikula, Mikulka, Mikel, Mikuš*), dále *Jakub* (*Kuba, Kubo*), *Václav* (*Vašek, Vacula*).

5. Jméno bývala spojována pro přesnější identifikaci s pomalu se ustalujícími příjmeními. Ta vznikala postupně z podob živého pojmenování. Na našem materiálu lze dobře pozorovat, jak se vznikající příjmení dělí do několika slovtvorných typů.

1. Základní a běžné v dnešní době (*Adam Doláček, Jan Černý*).
2. Jméno je tvořeno posesivními adjektivy ukazujícími na vztah k jednomu z rodičů (*Jano Matoušův, Jíra Mrázčín*).
3. Jméno ukazující na vztah k rodině
 - a) *Daněk Formánků*
 - b) *Jan Černých*
 - c) *Jano Jančí*

Pomalu se ustalující příjmení ukazují často na svůj původ: Bývají v nich uchovány staré lexikálie, starší hláskoslovný stav, nářeční prvky. Na původ svého nositele ukazují příjmení jako *Jan Slovák, Josef Příborský, Lukáš Neudešský, Tomáš Valach, Tomáš Hulínský*: ve jméně *Jíra Slezák, syn Tomáše Vajdy z Pšova za Ratiboří* ukazuje místní určení, že příjmení *Slezák* je skutečně opodstatněné. Mnohá jména prozrazují

²⁾ František Cufin, *Z dějin českých osobních jmen*, Naše řeč 1948, 76—78, 108—118.

povolání svého nositele: *Martin Ovčák, Martin Drábeček, Martin Pastyřík, Daněk Formánků, Jan Šablař*. Takto bývali nazýváni původně řemeslníci. Některá příjmení se utvářela z hypokoristických a deminutivních podob jmen (Jan Mikulčík, Jiří Macháček, Jan Kuba — Jan Kubů). Podkladem pro tvoření příjmení bývaly též přezdívky (*Jiří Nosek, Martin Drobina, Jurka Kumpán*) a žertovná jména (*Martin Skovajsa*).

Feminina

6. Ženská jména netvoří tolik pojmenovacích typů. Pro ně je charakteristické totéž, co pro hospodářsky nesamostatnou mládež. Křestní jméno je obvykle spojováno se jménem otce nebo manžela. Také dnešní podoby ženských příjmení s přechylovací příponou *-ová* ukazují na svůj původ z posesivního adjektiva. I ženská pojmenování bývají složena z více komponentů, které vyjadřují základní informace nutné pro identifikaci.

Víceslovná pojmenování se realizují v několika typech. Písmenné označení jednotlivých typů mužských antroponym platí i pro tyto pojmenovací typy:

- A 1) Pouhého křestního jména se užívá tehdy, je-li již pojmenovaná osoba dostatečně známa: *Anna, Kateřina, Mandalena*.
- A 2) Osoba je pojmenována jen příjmením utvořeným z příjmení otce nebo manžela sufixem *-ová*; *Adamcová, Vachulcová*. Srov. Maskulina A 2.
- A 3) Pojmenování je utvořeno z příjmení nebo povolání otce, manžela nebo celé rodiny různými sufixy (tento způsob pojmenování je dodnes živý ve východomoravském nářečí): *Cejnarka, Hřivčena, Ocelca*.
- B 1) Kř. jm. + příjmení: *Běta Slováková*.
- B 2) Kř. jm. + pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny různými sufixy (viz A 3): *Kateřina Šánělká, Kateřina Ocelových*.
- B 3) Kř. jm. + označení bydliště nebo původu: *Běta z Šanova*.
- B 4) Apelativní označení příbuzenského vztahu + jméno příbuzného: *Oceli dcera*.

Víceslovná pojmenování se vyskytují sporadicky, a to zvláště v nadpisech úředních záznamů, srov. Maskulina C:

- C 1) Kř. jm. + příjmení + označení původu nebo bydliště: *Běta Slováková z Šanova*.
- C 2) Kř. jm. + pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny + označení původu nebo bydliště: *Mandalena Křestanka z Luhačovic, Manda Zemkových z Brodu*.
- C 3) Kř. jm. + jméno manžela nebo otce + označení původu nebo bydliště: *Běta n. Slováka z Šanova*.
- D 1) Kř. jm. + apelativní označení příbuzenského vztahu + jméno otce nebo manžela + označení bydliště nebo původu: *Běta, dcera n. Slováka z Šanova; Kateřina, manželka Mikuláše Mikulcového z Luhačovic*.
- D 2) Kř. jm. + příjmení + apelativum blíže charakterizující pojmenovávanou osobu + označení původu nebo bydliště: *Kuna Šánělová, sestra z Brodu*.
- D 3) Kř. jm. + pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny (viz A 3) + apelativum blíže charakterizující pojmenovávanou osobu + označení původu nebo bydliště: *Kateřina Mrázka, souseda z dědiny Pitlna*.
- E 1) Kř. jm. + apelativní označení příbuzenského vztahu + jméno příbuzného + označení původu nebo bydliště + přezdívka: *Markéta žena Martina Favrysového z Luhačovic, jinak Taláška*.

7. Nejfrekventovanější pojmenovací typy:

1. B 2 <i>Anna Cejnarka</i>	(v textu se objevil 73krát)
2. A 1 <i>Zuzana</i>	(61krát)
3. A 3 <i>Leďvínkova</i>	(45krát)
4. B 1 <i>Běta Slovákovi</i>	(43krát)
5. D 1 <i>Margareta, dcera Pavla Blahových</i> <i>z dědiiny Podhradí</i>	(30krát)
6. A 2 <i>Kukušková</i>	(26krát)

Ostatní typy se vyskytují méně než 20krát.

Na základě našeho materiálu můžeme označit za nejoblíbenější tato křestní jména (17. století): 1. *Anna* (20krát), *Kateřina* (11krát), *Zuzana* (5krát), *Magdalena* — psáno jen *Mandalena* (4krát).

Pro srovnání si uvedeme nejužívanější jména v pramenech táborakého archívu ze 16. století: *Anna*, *Dorota*, *Markéta*.³⁾ Jak patrně, jména *Anna* mělo v českých zemích dlouho vedoucí postavení.

V úředních zápisech se objevuje dost hypokoristických podob utvořených od základního jména různými sufíxy: *-a* (*Lída*, *Mařa* ← *Margareta*); *-ča* (*Anča*), *-ka* (*Dorka*, *Zuzka*), *-anka* (*Zuzanka*), *-ička* (*Anička*, *Mařička* ← *Margareta*), *-ina* (*Bozina*).

Jména žen bývají též utvořena od jmen otce nebo manžela různými sufíxy. Podle nich lze jednotlivá jména rozdělit do několika slovtvorných typů: 1. *-ka* (*Cejnarka* (v textu se vyskytuje 75krát) 2. *-ovi* (*Slováková* (36krát) 3. *-ova* (*Lukášova* (29krát) 4. *-na* (*Hřivčena* (14krát) 5. *-ice*, nár. *-ica* (*Ocelíca* (11krát) 6. *-ových* (*Sovových* (10krát).

Podobně jako mužská pojmenování nemají ani ženská pro určitou osobu jediný ustálený typ pojmenování. Při pojmenování jedné a téže osoby může být užito různých pojmenovacích typů podle potřeby (*Kača*; *Kača Ocelice*; *Kača, nebožtíka Ocelí dcera*; *Kateřina Ocelových*). Srovnej přecházení z jednoho typu do druhého u maskulin.

*

8. Jednotlivé pojmenovací typy obsahují některé z těchto desíti komponentů: křestní jméno, příjmení, přezdívka, jméno příbuzného (zvláště otce, matky, manžela), pojmenování utvořené různými sufíxy ze jména příbuzného nebo celé rodiny, apelativní označení příbuzenského vztahu, jméno zaměstnavatele, apelativní označení zaměstnání — příslušnosti k zaměstnavateli, místo bydliště nebo původu (určení místní), apelativum blíže charakterizující pojmenovanou osobu (společenské zařazení). Pojmenovací typy A obsahují pouze jeden z těchto komponentů, víceslovné pojmenovací typy jsou tvořeny jejich různými kombinacemi (např. kř. j. + příjmení + označení původu nebo bydliště). Každý z těchto komponentů plní některé z pojmenovacích funkcí antroponymických, jak je stanovil V. Blanár⁴⁾. Základní, identifikační funkce je závazná pro všechny; funkci příbuzenskou plní v některých případech ustalující se příjmení, jméno příbuzného, pojmenování utvořené ze jména příbuzného nebo celé rodiny různými sufíxy, apelativní označení příbuzenského vztahu; charakterizační funkci plní příjmení (Nosek), přezdívka,

³⁾ Tamže.

⁴⁾ Vincenc Blanár, *Základné jednotky v antroponomastike*, Jazykovedný časopis 21, 1970, 1, 42—46.

místo bydliště nebo původu, apelativní označení zaměstnání, jméno zaměstnavatele a apelativum blíže charakterizující pojmenovanou osobu.

9. V KKMB se objevuje poměrně málo toponymického materiálu. Obvykle při lokalizaci určité události uvádějí obžalovaní nebo svědci jména (často též v nářeční podobě) obcí, měst, popř. názvy neobydlených objektů — pomístní jména. Všechna toponyma jsou uvedena v rejstříku knihy i se svým úředním názvem. Těžištěm této práce je rozbor antroponymického materiálu, proto se toponymy zabývat nebudeme. Ujijeme jich pouze při demonstraci nářečních jevů.

10. Antroponyma i toponyma zachycovali písaři tak, jak je slyšeli od vypovídacích. Protože většina lidí mluvila dialektem, proniká dialekt dané oblasti též do onymického materiálu. Vyskytují se v něm (ovšem ne pravidelně) hláskoslovné, tvaroslovné i lexikální nářeční prvky. Velký vliv na formu zápisů měli písaři. Mohli upravit zápisy nebo naopak vnášet do textu nářeční prvky, svůj osobitý styl (např. od str. 79 se výrazně mění styl zápisů a přibývá nářečních jevů; patrně byl změněn písař).

Dále uvádíme některé nářeční prvky typické pro místní dialekt, jež jsou doloženy onymickým popř. apelativním materiálem. Pro Bojkovicko je charakteristické:

1. Pěticelečný soubor krátkých a dlouhých samohlásek.
 2. Neprovedení přehlásky *a > e* po měkké souhláске v zakončení nom. sg. feminin, v gen. a u životných maskulin též v akuz. sg. s měkkým zakončením (*Kateřina Svařica, moja macecha Barbora, od Jana Kutěja, na Jana Macháňa*). V materiálu KKMB však většinou k této přehláске dochází. Často nacházíme obě podoby vedle sebe: *na Jana Macháňe* i *na Jana Macháňa*.
 3. Neprovedení přehlásky *u > i* po měkké souhláске v zakončení ak. sg. feminin (*na Kateřinu Ocelicu*). Většinou se však v našem materiálu vyskytují podoby přehlasované (viz výše).
 4. Zůstalo zachováno staré *ú* (*Kuba pak Matušú, s bratrem Jurú, nad Annú, jakožto slavičtinskú poddanú, nad Súčú Horní*). Vedle těchto podob se vyskytuje celá řada jmen, v nichž byla změna *ú > ou* provedena (např. *s Annú Sklenářkou, s Annou Sklenářkou*).
 5. Vedle sebe existují jména, v nichž proběhlo úžení *é > i* (*na Eliáše Kalnýho, ke Kukuškovj, z Orechovýho, v Brodě Uherským*); a jména, v nichž se zachovalo původní *é* (*na Kubu Matoušového, od Jana Kovářového, v Brodě Uherském*). Též *Slizsko* ← *Slezsko*.
 6. Též slabičné *aj* zůstává beze změny jen zcela ojediněle, pravidelná je však v našem materiálu změna *aj > ej*.
- Některé charakteristické rysy bojkovického nářečí se v materiálu KKMB neobjevují vůbec (dvojí *l*, měkké retnice, *r*, *l*, *ř*).

Další nářeční jevy

7. Hiátové *h* v cizích slovech typu Samuel (*Samuhele Krejčlho*).
8. V jednom případě (vlivem slovenštiny) se vyskytuje *r* místo *ř* (*Dorota Juricova*).
9. Zachovala se stará podoba *šč*, ale vedle ní existuje též *šl* < *šč* (*Martin Štástkú — Martin Ščástkú*).
10. Asimilace *gd > nd* (*Magdalena > Mandalena*).
11. Před skupinami *-ji, -jí, -ni, -ní* se dlouží *o*. V našem materiálu však toto dloužení není doloženo.
12. Délka některých dvojslabičných (feminina a neutra) a jednoslabičných substantiv (maskulina) se krátí (*přes kladu*).

13. Na druhé straně se zase dlouží kmenové samohlásky (např. neutra typu *stavení* — *stavění, slyšání*).

14. Vokály u mužské formy participií *l*-ových bývají často dlouhé (*čítal, přiznal, běhal*).

15. Jsou doloženy nářeční koncovky u základních číslovek *tři, čtyři* ve spojení s životným substantivem (*třé svědci*).

16. Jména zakončená na *-s, -z, -l* (pravidelně), na *-sa, -za, -la* přecházejí k měkkému typu skloňovacímu. (gen. *Damiele, Šprtle|Šprtele, Pavla Vadase, žena Mikule Mikulcového*).

17. Dat. sg. mužských křestních jmen je zakončen jediné koncovkou *-ovi* (*Janovi, Václavovi*) i ve spojení kř. jm. + příjmení (*Janovi Novákovi*). Jen v jediném případě — *Jiříku Ocelovi*.

18. Nom. pl. maskulin je zakončen sporadicky koncovkou *-é* (*mlyndřé, potkáné*), dat. pl. maskulin a neuter koncovkou *-om*, lokál pl. *-och*, instr. pl. *-y, -ami, -ama*. V našem materiálu však převažují koncovky dodnes běžné ve spisovném jazyce (vedle *podkánom, o examínoch, většinou pánům, o examínech, s devíti chlapý* atd.).

19. Zakončení instr. sg. feminin *-ú* není důsledné (s *Annů Sklenářkou*), instr. pl. *-ami, -ama* (*čárami, nitma*).

20. Posesivní adjektiva typu *Matoušův, Mrázčín* mají kromě tohoto nominativu obvykle skloňování složené (gen. *Jana Kovářovýho, dat. Janovi Macháčkovýmu...*, jen ojediněle gen. *Daňka Váhova, ak. Jiříka Vácnova*).

21. Podoba *Černých, Hlavových* vyjadřuje vztah k rodině a je neaklonná (*Václavovi Peškových*).

22. Ženská příjmení mající podobu adjektiv (*Divoká, Kukušková*) mají gen., dat. a lokál zakončený na *ej, é, ý*.

23. Též místní jména bývají často uváděna v nářeční podobě (*Divinice*, správně *Divnice, Alinkovice* — dnes *Halenkovice* — v nářeční podobě je uhován starší stav jména; *Holejč* — správně *Holíč* — vliv dolského nářečí, v *Holomouci* — správně *Olomouc*, s *H-* dnes ještě na východní Moravě v podobě *Holomúc*). V textu se objevuje trojí podoba místního jména *Starý Hrozenkov*. Původní jméno *Rozenkov* bylo totiž spojeno s apelativem *hrozník, hrozněk* (deminutivum od apelativa *hrozen*), odtud pak podoby *Hrozenkov* (dnešní úřední), *Hrozinkov, Hrozníkov*⁵⁾.

Některá místní jména změnila během vývoje svůj rod nebo přešla k jinému skloňovacímu typu (*na Ořechové, na Ořechovým* — dnes úředně *Ořechov, Suchá Loza* — dnes úředně *Suchá Loz* atd.), v nářečí však stále zůstává *Ořechové, Suchá Loza*.

24. Adjektiva se tvoří od místních jmen příponami *-ský, -cký*. Ty se připojují ke zkrácenému základu jména (*luhačovský, bojkovský*), méně často k celému jménu (*milotický*).

25. Obyvatelská jména se tvoří od místních jmen v souhlase s dnešním stavem příponami *-jan, -an*, v pl. *-jané, -ané, -člí, -ští* (*Křhovjané, Vsetlnští, Kloboučtí*).

26. Jméno *Slovensko* je uvedeno v podobě *Slováky* (*po Slovácích, do Slovák*), tak dodnes ojediněle doložené na moravsko-slovenském pomezí (např. Velké Karlovice okr. Vsetín).

Dialektismy, jež se objevují v KKMB, jsou shodné s nářečím, které je zachycováno na Bojkovicku dnes.⁶⁾ Toto nářečí získalo svou podobu v 17. století a uchovalo si ji

⁵⁾ Ladislav Hošák, Rudolf Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*, Praha 1970, 301.

⁶⁾ Jaromír Bělič, *Nástin české dialektologie*, Praha 1972, 262—270.

do dnes. Odlišná je však intenzita výskytu nářečních jevů v KKMB a jejich poměr k podobám spisovným. Z toho, že v KKMB nejsou některé nářeční podoby doloženy (zapsány), např. dvojí *l* a měkké retnice, neplyne, že se v té době nevyskytovaly; rovněž tak je třeba hodnotit nářeční podoby, které se vyskytují ojediněle (např. pádové koncovky u maskulin).

11. Při hodnocení dialektismů v KKMB je třeba vzít v úvahu dva faktory. Jednak je třeba uvážit, že norma tehdejšího „spisovného“ českého jazyka byla mnohem volnější a neustálená, což dovolovalo pronikání místních nářečních znaků i do písemností úřední povahy, jednak je třeba počítat s jazykovým povědomím písaře, které mohlo být identické s nářeční normou té doby na Bojkovicku, ale zároveň se mohlo od něho odlišovat snahou po „vyšším, kultivovanějším“ vyjadřování v kancelářském prostředí. Tento rozpor je znám i z jiných podobných písemností té doby (např. listiny ze 17. století). Nelze proto z faktu, že některý nářeční jev není doložen nebo že se vyskytuje jen zřídka, činit závěr, jako by se bojkovické nářečí v těchto chybějících jevech konstituovalo až později. Ze systémových důvodů tomu tak nemůže být: např. provedení přehlásek $a > e$, $u > i$, jak je doloženo v textu, nikdy na východní Moravě proběhnout nemohlo, a proto jsou přehlásky součástí dobové kancelářské, „spisovné“ normy.

Hodnocení takového textu musí proto vzít v úvahu jak tuto časovou normu rané kancelářské češtiny, tak i systémové podmínky fonologického a morfolgického vývoje místního nářečí (eventuálně jejich rekonstrukci). Poměr těchto hledisek se mění v převahu hlediska nářečního tehdy, je-li součástí KKMB relativně věrný záznam mluveného textu, např. protokol při výslechu, kdy nejde o referenci písařovu. Podíl dialektismů je podstatně vyšší.

Pro historickou dialektologii je zkoumaný materiál pramenem pro informace o některých hláskových změnách, slovtvorných prostředcích hypokoristik a obyvatelských jmen. Ty jsou ve shodě s nynějším stavem nářečí na východní Moravě.⁷⁾

Dále náš rozbor též ukázal, že antroponymický systém byl na počátku 17. století ještě neustálený, a to v tom smyslu, že stabilní byla funkce identifikační, proměnná bylo formální vyjádření doplňujících okolností charakterizačních a přibuzenských. Antroponymický materiál v KKMB odráží přechod od staročeské neustálené pojmenovací soustavy kř. jm. + příjmi (eventuálně přezdívka) k pomalu se ustalujícímu dvousložkovému typu (kř. jm. + bližší určení), z kterého se později vyvinul ustálený typ kř. jm. + příjmení. Tak si vysvětlíme bohatost forem i možnost snadně záměny jmen pro téhož nositele. Tento způsob pojmenování je pro 16.—17. století typický. Archaicky je ve zbytcích dosud obsažen v moravských nářečích.⁸⁾

⁷⁾ Jan Chloupek, Jan Pavelčík, *K tvorbě podstatných jmen na Uhersko-Brodsku*, Vlastivědný věstník moravský VIII, 1953, 126—133.

⁸⁾ Informace o nářečí jsou obsaženy ve všech monografiích o východomoravských nářečích. Zejména jsem přihlédla k práci Běličové (viz pozn. 6), dále pak k monografiím:

Jaromír Bělič, *Dolská nářečí na Moravě*, Praha 1954;

Ignát Malina, *Slovník nářečí mistřického*, Praha 1946;

Věra Micháliková, *Studie o východomoravské nářeční větvi*, Praha 1971. Jazyku tzv. černých knih věnoval pozornost

František Oberpfalcer v práci *Jazyk knih černých, jinak smolných*, Praha 1935.

Srovnávací materiál k onomastickému rozboru byl čerpán dále ještě z prací:

Josef Beneš, *O českých příjmeních*, Praha 1962,

František Cufin, *Poznámky k vývoji některých typů osobních jmen v Čechách*. Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 1972, 182;

František Kopečný, *Průvodce našimi jmény*, Praha 1974;

Jan Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1974.

ЛИЧНЫЕ ИМЕНА В ТАК НАЗЫВАЕМОЙ „КРОВЯНОЙ“ КНИГЕ ГОРОДКА БОЙКОВИЦЕ

Так называемая „Кровяная“ книга городка Бойковице содержала в 1630—1721 гг. богатый антропонимический материал (личные имена, фамилии, прозвища). Гораздо меньше встречаются в этих книгах местные имена. В 17 столетии каждый получал только одно имя при крещении. Репертуар этих имен не отличался особой пестротой, поэтому было необходимо каким-либо способом отличить от себя носителей одинаковых имен. Эту различительную функцию в повседневной жизни выполняли так называемые живые названия. Форму живого названия верно улавливают так называемые „Смольные“ или „Черные“ книги, в которых писаря должны были записывать не только показания обвиняемых и свидетелей, но в особенности и заботиться об их идентификации при помощи верно приводимых имен. Вследствие этого мы встречаемся в этих книгах с различными видами сходных названий. Можно на них наблюдать, как постепенно из отдельных частей этих живых названий (прозвищ, гипокористик, определений форм занятий или родственных связей) развивались и стабилизировались наши сегодняшние фамилии.

Все эти дополнения к крестным именам выполняют различные назывные функции (идентификационные, родственные, собственнические, характеризующие — сравн. В. Бланар). На основании этих функций образуются различные типы названий (однословные, двухсловные вплоть до пятисловных: например, крестное имя + фамилия или крестное имя + appellативное обозначение занятия, службы) + местожительство. Разбором нашего антропонимического материала мы приходим к заключению о существовании двадцати двух типов названий для лиц мужского рода и четырнадцати типов для особ женского рода. Частота этих типов бывает различна. Репертуар крестных имен был не слишком богат, в нем преобладают имена Ян и Анна. В рассматриваемом нами материале встречаются весьма много гипокористик, возникших при помощи различных суффиксов. Писаря улавливали антропонимы и топонимы так, как они их слышали от лиц, дающих показания. Но так как они их слышали от людей, дающих показания и говорящих диалектом данной области, то этот диалект проникал также в онимический материал. В нем встречаются (конечно не регулярно) фонетические, морфологические и диалектические элементы. Встречающиеся в так называемой „Кровяной“ книге диалектизмы находятся в согласии с современным наречием в Бойковичской области. Но интенсивность появления диалектных явлений различна. Благодаря тому, что некоторые диалектные элементы не обладали доказательством, еще не вытекает то обстоятельство, что они в то время не существовали. Однако следует отдать себе отчет в том, что в то время норма литературного языка была неустойчивой. Следует также принять во внимание то, что у писаря было развито чувство языка и стремление к высшему, более обработанному высказыванию в канцелярской обстановке.

Для исторической диалектологии наш материал является источником информации некоторых фонетических перемен и словообразовательных средств гипокористик и имен жителей, находящихся в согласии с нынешним положением местных наречий в южной Моравии.

Наш разбор показал, что антропонимическая система была в начале 17 столетия еще неустановившейся. Антропонимический материал так называемой „Кровяной“ книги отражает переход от древнечешской системы крестных имен — переход к медленно устанавливающемуся двусловному типу крестных имен + более близкому определению, из которого позже развился устойчивый тип крестных имен + фамилий.

Этот способ называния типичен для 16—17 столетий. Архаически он до сих пор находится в остатках моравских наречий.

Перевела Вера Новотна